

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГОРЛІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

«Рекомендована до захисту»
Протокол №11 від 16.05.2024 р.
завідувач кафедри
_____ Борзенцева Т.В.

**ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОГО
САМОВИЗНАЧЕННЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

зі спеціальності 053 Психологія
Освітня програма – Середня освіта (Історія). Психологія

Виконавець:
здобувач 402-а групи
факультету соціальної та мовної комунікації
Гавріков Сергій Ігорович

Науковий керівник:
к. психол. н., доцент
Степаненко Лариса Вікторівна

Дніпро – 2024

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційна робота бакалавра присвячена вивченню ціннісних орієнтацій як чинників професійного самовизначення в юнацькому віці.

Експериментально досліджені світоглядні орієнтири старшокласників, визначені соціальні та індивідуалістичні цінності, які сформовані під дією родинних та суспільних чинників. Встановлено, що серед старшокласників домінують підприємницький та артистичний типи професії, переважає схильність до професій за типом людина-техніка та людина-людина. Цінності виступають домінантними чинниками при виборі професії в юнацькому віці.

Робота містить практичні рекомендації та розробку програми профорієнтаційного курсу «Успішна особистість» в процесі якого учні зможуть розширити знання про різноманітність професій.

ABSTRACT

The bachelor's qualification work is devoted to the study of value orientations as factors of professional self-determination in youth.

Worldview orientations of high school students were experimentally investigated, social and individualistic values, which were formed under the influence of family and social factors, were determined. It has been established that entrepreneurial and artistic types of professions dominate among high school students, and there is a predominance of people-technicians and people-people professions. Values are dominant factors in choosing a profession in youth.

The work contains practical recommendations and the development of the program of the career guidance course «Successful Personality» during which students will be able to expand their knowledge of a variety of professions.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЯК ЧИННИКІВ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	7
1.1 Сутність і зміст професійного самовизначення.....	7
1.2 Етапи формування професійного самовизначення в юнацькому віці.....	11
1.3 Вплив ціннісних орієнтацій на професійне самовизначення юнаків.....	16
Висновки до РОЗДІЛУ 1.....	23
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЯК ЧИННИКІВ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	25
2.1 Опис методик та вибірки дослідження.....	25
2.2 Аналіз результатів дослідження ціннісних орієнтацій та професійного самовизначення у юнаків та дівчат.....	27
Висновки до РОЗДІЛУ 2.....	33
РОЗДІЛ 3. ТРЕНІНГОВА ПРОГРАМА РОЗВИТКУ УСПІШНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	35
3.1 Практичні рекомендації щодо вибору майбутньої професії.....	35
3.2 Зміст корекційної програми для старшокласників щодо формування успішності.....	36
ВИСНОВКИ	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	41
ДОДАТКИ	45

ВСТУП

Актуальність проблеми. Професійна діяльність особистості впливає на рівень задоволеності її життям, психологічне благополуччя, самоповагу. Тому важливо зробити правильний вибір майбутньої професії. Усвідомлення перспективи свого життєвого шляху – це показник осмислення особистістю диференціації своєї системи цінностей. Життєва орієнтація формується в залежності від того, носієм яких цінностей є те чи інше коло занять для людини і якого значення набувають дані цінності в її свідомості.

В сучасному світі особистість повинна вміти ефективно розв'язувати проблемну життєву ситуацію, мобілізувати знання, досвід, вміння, цінності. Бути відповідальною за свої вчинки, мати чіткі життєві цілі, приймати важливі рішення, бути впевненою у собі, розвивати свій потенціал, вміти адаптуватися до зовнішніх умов.

Розуміння ціннісно-сислової свідомості особистості як сукупності ціннісних орієнтацій, цінностей, настанов та інших утворювальних мотивів діяльності і поведінки підводить нас до визнання важливості процесу її становлення в ході професійного самовизначення. Багато вчених піднімали проблему вивчення ціннісних орієнтацій особистості у своїх працях (С. С. Андрєєв, С. У. Гончаренко, З. Г. Залевська, Ж. А. Кузьмічова, Н. В. Павлик, Т. В. Потапчук, А. А. Сейдаліна, Л. А. Степашко, О. В. Шкіренко, В. В. Шпаковський та ін.).

Узагальнення результатів психологічних досліджень, висвітлених в літературних джерелах, окреслює підходи вивчення проблеми формування ціннісних орієнтацій в юнацькому віці: з точки зору усвідомлення життєвої перспективи, особистісної репрезентації життєвого шляху, життєвої позиції особистості, професійного самовизначення, формування професійних переконань.

Суспільно-економічна ситуація в Україні змушує юнаків та дівчат надзвичайно виважено підходити до вибору майбутньої професії, щоб результати діяльності в майбутньому були максимально корисним для суспільства та для

особистого життя спеціалістів. Ринок праці нашої держави потребує висококваліфікованих спеціалістів, які працюватимуть на розвиток економіки й відновлення інфраструктури.

Актуальність даної проблеми та недостатнє розроблення в сучасних наукових працях дозволило нам сформулювати тему кваліфікаційної роботи: ціннісні орієнтації як чинник професійного самовизначення в юнацькому віці.

Об'єкт дослідження – професійне самовизначення старшокласників.

Предмет дослідження – ціннісні орієнтації як чинник професійного самовизначення в юнацькому віці.

Мета дослідження – проаналізувати цінності як одну з основних детермінант професійної реалізації особистості та дослідити систему ціннісних орієнтацій юнаків та дівчат, які впливають на вибір їх майбутньої професії.

Відповідно до мети дослідження визначені такі **завдання**:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми ціннісних орієнтацій як чинників професійного самовизначення в юнацькому віці.
2. Дослідити професійне самовизначення та ціннісні орієнтації старшокласників.
3. Надати практичні рекомендації та скласти програму профорієнтаційного курсу «Успішна особистість» в процесі якого учні зможуть розширити знання про різноманітність професій, дослідити власні.

Гіпотеза: готовність до професійного самовизначення в юнацькому віці залежить від сформованості ціннісних орієнтацій особистості.

З метою вивчення ціннісних орієнтацій як чинників професійного самовизначення у юнацькому віці нами були обрані наступні **методики**: анкета «Світоглядні орієнтири старшокласників», методики Е. Помиткіна «Здійснення бажань», «Духовний потенціал», тест Д. Голланда «Типологія особистості» та тест Є. Климова «Диференційовано-діагностичний опитувальник інтересів».

Апробація результатів дослідження: публікація тез в збірнику Всеукраїнської науково-практичної конференції «Перспективні напрямки сучасної науки та освіти».

Структура бакалаврської роботи: вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел із 40 найменувань, 3 додатки. Обсяг викладення основного змісту роботи – 40 сторінок, загальний обсяг роботи – 62 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЯК ЧИННИКІВ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

1.1 Сутність і зміст професійного самовизначення

Професійне становлення особистості – це процес розвитку особистості від вибору професії, професійної освіти та навчання до продуктивного виконання професійної діяльності.

Важливі характеристики, що визначають особливості професійного становлення особистості, формуються і закладаються в процесі професійної освіти. Зміст професійної підготовки в будь-якій галузі визначається державними освітніми стандартами. Наявність цього документа дозволяє стандартизувати процес професійної освіти, забезпечує наступність на різних етапах освітньої системи і сприяє підвищенню якості професійної підготовки.

Базова професійна освіта в Україні здійснюється у коледжах, вищих навчальних закладах, які мають ліцензію, видану Міністерством освіти, що дає право на навчання студентів за програмами підготовки фахівців. Державні органи та освітні організації розробляють відповідні критерії та вимоги для забезпечення високого рівня підготовки та кваліфікації спеціалістів. Державна акредитація дає право вищому навчальному закладу видавати дипломи державного зразка. Під час навчання в університеті чи інституті майбутній фахівець набуває теоретичних знань, практичних навичок, отримує професійну орієнтацію, уявлення про сферу застосування професії в суспільстві. Крім навчання в період отримання вищої освіти продовжується особистісний розвиток студентів.

Структура ціннісних орієнтацій особистості динамічна і може змінюватися в процесі здобуття освіти та спеціальної професійної підготовки фахівців.

У зв'язку з цим необхідна систематична і злагоджена робота колективу викладачів вищої школи, що забезпечує формування ціннісних орієнтацій необхідних фахівців у галузі освіти.

Професійне самовизначення в юнацькому віці – це процес, під час якого молоді люди визначають свої кар'єрні цілі, інтереси, цінності та плани на майбутнє. Цей процес може бути складним і включати в себе різні етапи розвитку та взаємодії з оточуючим середовищем. Важливо зазначити, що професійне самовизначення не обмежується лише вибором конкретної професії, але також включає в себе розуміння власних сильних сторін, цінностей, бажань і цілей.

Професійний відбір (підбір), тобто вибір особистостей, які з найбільшою ймовірністю зможуть успішно засвоїти дану професію й виконувати пов'язані з нею трудові обов'язки являється складовою частиною профорієнтації. У його процесі визначають професійну придатність людини на підставі існуючих фізіологічних та інтелектуальних різниць, які обумовлюють доступність людині одних видів праці й одночасно труднощі або навіть зовсім неприступність інших.

Профконсультанти центру зайнятості під професійним відбором (підбором) розуміють спеціально організований дослідницький процес, метою якого є виявлення та визначення за допомогою науково обґрунтованих методів ступінь й можливість психофізіологічної й соціально-психологічної придатності претендентів на навчання й роботу зі складних відповідальних професій.

Сутність професійного самовизначення полягає в тому, що кожна особистість має унікальні потреби, цінності і інтереси, які впливають на її вибір кар'єрного шляху. Це означає, що процес самовизначення може відрізнитися для кожної людини, і важливо дати можливість молоді виявити свої індивідуальні потреби та прагнення.

На сьогоднішній день більшість старшокласників переважно прагнуть знайти середовище й професію, які дозволили б їм найкраще розкрити свої здібності, виразити свої інтереси, ціннісні орієнтації.

Д. Голланд вважає, що успішність професійної діяльності, задоволеність нею, залежать, в першу чергу, від відповідності типу особистості типові професійного середовища. Представники тієї чи іншої професії за певними психологічними характеристиками більш-менш однорідні. Кожна професія приваблює до себе людей, яким притаманні спільні інтереси, погляди, схильності,

певні психофізіологічні властивості тощо. Оскільки представники кожної професійної групи характеризуються певною подібністю, то в багатьох ситуаціях вони реагують у достатній мірі однаково, створюючи тим самим своє інтерперсональне середовище.

Відповідно до зазначених типів особистості виділено шість типів професійного середовища з аналогічними назвами Д. Голланда.

1. Реалістичний тип – чоловічий, несоціальний, емоційно стабільний. Його представники займаються конкретними об'єктами і їх практичним використанням: інструментами, різними речами, тваринами, машинами. Віддають перевагу професіям, які вимагають моторних навичок, спритності, рухливості, наполегливості, фізичної сили, конкретності. Для даного професійного типу характерними є переважливо невербальні інтелектуальні здібності.

2. Інтелектуальний тип орієнтований на розумову працю. Він несоціальний, аналітичний, раціональний, незалежний, оригінальний. У нього переважають теоретичні й практичні цінності. Йому подобається вирішувати завдання, що вимагають абстрактного мислення і творчих здібностей. Інтелектуал надає перевагу науковим професіям, таким як: ботанік, астроном, фізик, математик, геолог, хімік, вчений, редактор та ін.

3. Соціальний тип ставить перед собою такі цілі і завдання, які дозволяють йому встановити тісний контакт з навколишнім середовищем. Володіє соціальними вміннями й потребує соціальних контактів. Рисами його характеру є соціальність, бажання навчати й виховувати, розбиратися в поведінці людей, гуманність, жіночність. Характер знань різноманітний. До цього типу відносяться такі професії як соціолог, педагог, психолог, лікар, адвокат, соціальний працівник, профконсультант та ін.

4. Конвенційний тип віддає перевагу чітко структурованій діяльності. З оточуючого середовища він вибирає цілі, задачі й цінності, які формуються із звичаїв і обумовлені станом суспільства. Спонтанність і оригінальність для нього не характерні. Він надає переваги професіям, пов'язаним із розрахунками,

канцелярією – бухгалтер, касир, економіст, статистик, комірник, працівник банку, ревізор, податковий інспектор, фінансист, оператор ПЕОМ та ін.

5. Підприємницький тип вибирає цілі, цінності і задачі, які дозволяють йому проявити енергію, ентузіазм, імпульсивність, домінантність, реалізувати любов до пригод, вміння керувати. Важливо вміти розбиратися в мотивах поведінки різних людей. Це такі професії як директор, телерепортер, завідувач, менеджер, журналіст, дипломат бізнесмен, брокер, спеціаліст з реклами, організатор подорожей, постачальник, страхоагент.

6. Артистичний тип. Це несоціальний, оригінальний тип, що ухиляється від чітко структурованих проблем і видів діяльності, що передбачають велику фізичну силу. У спілкуванні з оточуючими опирається на свої безпосередні почуття, емоції, інтуїцію й уяву. Всі свої знання, емоційну сторону життя, свою суть представники цього середовища прагнуть присвятити досягненню конкретної мети. До артистичного типу відносяться професії: диригент, музикант, художник, актор, журналіст, скульптор, дизайнер тощо.

Таким чином, аналіз матеріалу за проблемою профорієнтації показав існування двох етапів формування поглядів особистості при виборі професії. Початковий етап профорієнтації починається з дитинства, а на другому етапі, в старшому шкільному віці, формується та являється системою науково-практичної діяльності загальноосвітньої школи та низки інших суспільних інститутів, метою яких є професійне самовизначення учнів, що відповідає індивідуальним особливостям кожної особистості й потребам суспільства в кадрах. Вибір професії може бути зумовлений багатьма помилками, основними з яких на мою думку є нав'язуване бажання батьків стосовно майбутнього професійного життя своєї дитини. Але не менш важливим є також відповідність типу особистості типові професійного середовища, оскільки люди різних професійних типів неоднаково адаптуються до різних професійних умов. Це і є передумовою високих досягнень у діяльності й задоволеності людини своєю працею.

Отже, правомірно стверджувати про наявність моделі оточуючого людину професійного середовища.

Зміст професійного самовизначення включає в себе розуміння своїх цілей у професійній сфері, вивчення різних варіантів кар'єрних шляхів, а також розвиток необхідних навичок і компетенцій для досягнення цих цілей. Крім того, цей процес може включати в себе внутрішній рефлексивний аналіз, спрямований на визначення того, що дійсно важливо для особистості в професійному житті.

Отже, професійне самовизначення в юнацькому віці є важливим етапом в житті кожної людини, оскільки воно допомагає визначити особистісні пріоритети, плани та напрямки розвитку.

1.2 Етапи формування професійного самовизначення в юнацькому віці

Протягом навчання в загальноосвітніх закладах відбувається декілька етапів процесу професійного самовизначення. В початковій школі відбувається формування інтересу до різних професій, у середній школі (5–7 класи) формується потреба в професійному самовизначенні. Під час навчання в допрофільних класах (8–9 класи) виникає усвідомлений намір продовження освіти. В учнів старших класів (10–11 класи) розвивається переконаність в адекватності зробленого вибору професії. Потім юнаки та дівчата готуються до реалізації професійного наміру.

В оновленому змісті освіти нової української школи враховано вікові особливості й початок профільного навчання старшокласників, який охоплює учнів 15–17 років. Більшість хлопців і дівчат цього віку вже в постпубертатному періоді, але з точки зору розвитку психіки, рання юність – час найважливіших і принципових змін. Важливою потребою цього віку є необхідність пошукової активності, самовизначення, побудови життєвих перспектив. Найсерйозніші перетворення відбуваються у сфері розвитку самосвідомості й ідентичності. Це пов'язано із специфікою соціальної ситуації розвитку, суть якої на цьому віковому етапі полягає в тому, що суспільство ставить молоду людину в ситуацію, коли необхідно здійснити професійне самовизначення в умовах реального вибору. Старшокласники потребують від педагогів та батьків допомоги у визначенні майбутньої професії.

Головне психологічне новоутворення – самопізнання, прояв інтересу до свого внутрішнього світу. Відповідно до обраного профілю навчання старшокласники поділяють навчальні предмети на важливі та неважливі, віддаючи перевагу тим предметам, які необхідні для вступу у коледж чи університет. Самовизначення пов'язане з прагненням набуття статусу старшокласника, випускника, дорослої особистості. Якісні зміни відбуваються у самосвідомості, це проявляється у плануванні майбутньої професійної кар'єри, підвищеній увазі до власних цінностей, адекватній самооцінці власних потреб і можливостей.

В юнацькому віці проявляється потреба у визнанні й захищеності, спілкуванні, філософських роздумах про сенс життя, користуватись авторитетом серед однолітків, в самопізнання образу Я, усвідомленні майбутніх життєвих орієнтирів. Щоб знайти своє місце в житті, учням старших класів потрібно оволодіти життєвими компетентностями:

- бути гнучкими, вміти адаптуватись у різних життєвих ситуаціях;
- самостійно та критично мислити, розвивати креативність;
- вміти вирішувати проблему, брати на себе відповідальність за прийняті рішення;
- формувати медійну грамотність, оволодівати навичками роботи із штучним інтелектом;
- розвивати комунікабельність, вміння працювати в команді.

Отже, важливо визначити чинники, що заважають адаптації до профільного навчання та визначеності старшокласників у майбутній сфері діяльності.

Професійне самовизначення в юнацькому віці відбувається в кілька динамічних етапів, що мають важливе значення в процесі вибору професії, вивчення вимоги, переваг та недоліків різних кар'єрних траєкторій.

На професійне самовизначення особистості впливає багато чинників.

1. Сімейні цінності, родинні традиції та виховання відіграють важливу роль у формуванні цінностей та інтересів особистості, можуть впливати на вибір кар'єрного шляху. Наприклад, в родині може бути династія лікарів, педагогів.

2. Шкільне середовище впливає на формування інтересів та напрямків професійного розвитку. В процесі навчання відбувається розвиток здібностей, інтелекту, творчості, інтересів до різних наук, захоплень. Це розширює можливості самореалізації юнаків та дівчат в майбутньому.

3. Спілкування та взаємодія з ровесниками можуть впливати на прийняття рішень щодо вибору професії, навчального закладу.

4. Культурні традиції, суспільні очікування також можуть впливати на вибір професії як престижної чи не престижної, з позиції гендерних стереотипів чоловічої праці чи жіночої. Наприклад, коли юнаки обирають професії повара, дизайнера одягу, дівчата обирають професії пов'язані з ризиком: співробітники поліції, військові.

5. Індивідуальні здібності, захоплення, інтереси, хобі, характер можуть бути вирішальними у виборі професії. Наприклад, захоплення хореографією чи відвідування гуртка з малювання, музичної школи з часом перетворюється на професійну діяльність.

6. Економічна ситуація в країні або регіоні також може вплинути на вибір професії. Наприклад, у зв'язку з попитом на певні види праці або рівнем оплати, старшокласники можуть обирати більш раціонально професійну діяльність.

Отже, всі ці чинники можуть взаємодіяти між собою, ускладнювати або полегшити процес професійного самовизначення старшокласників.

Обґрунтування вибору професії визначається не тільки обізнаністю про майбутню професійну діяльність, усвідомленням своїх інтересів, індивідуальних особливостей, рівнем розвитку загальних і спеціальних здібностей, а й уявленням про соціальне середовище, коло спілкування даного професійного співтовариства, що співвідноситься із соціальною компетентністю, рівнем сформованості емоційного та соціального інтелекту.

Соціальний інтелект – важлива складова комунікативних, інтелектуальних здібностей, що формуються в онтогенезі та проявляється не тільки в розумінні

соціальної складної життєвої проблеми, але і в можливості знаходить нестандартні способи її вирішення.

У сучасних моделях соціального інтелекту виділяють його компоненти:

- здатність до соціальної рефлексії, що усвідомлюється як по відношенню до індивіду, так і по відношенню до соціальної групи;
- інтерес до сприйняття комунікативної ситуації для особистості та групи. Таким чином, якщо інтерес спрямований на розуміння цих процесів у професійному співтоваристві, то цей процес можна розглядати як взаємодію соціального інтелекту і професіоналізму. В професійному самовизначенні, соціальний інтелект проявляється в соціальній мобільності, коли людина в короткий термін піднімається соціальними та кар'єрними сходами.

Аналіз соціальної взаємодії, передбачає прогнозування багаторівневих процесів взаємозв'язку членів трудового колективу на великих підприємствах, професійних спільнотах.

На малих підприємствах комунікативні процеси передбачувані, професійні зв'язки лінійні. Від спеціаліста не вимагають навичок постановки й реалізації стратегічних цілей. Люди, в яких високий рівень розвитку соціального інтелекту мають додаткові переваги.

На великих підприємствах кожен співробітник колективу існує в умовах нелінійної ієрархії горизонтальних і вертикальних зв'язків, приміряє на себе багато соціальних ролей. Професійний успіх залежить від розвиненості соціального інтелекту, що допомагає орієнтуватися в ситуації та вибудовувати комунікацію в мікро- й макрогрупах.

Вплив соціального та емоційного інтелекту на професійне самовизначення в юнацькому віці відображається на мотивації до пізнання законів соціального життя професійної спільноти, інтерес до специфіки міжособистісної комунікації. Чим вищий рівень розвитку емоційного та соціального інтелекту, тим краще старшокласники зможуть усвідомити, що успішність організації потребує не лише компетентності окремих працівників, а й ефективної взаємодії членів групи.

Таким чином, саме специфічний вплив соціального й емоційного інтелекту на професійне самовизначення через такий конструкт, як адаптивність до кар'єри, може розширити уявлення про чинники професійної успішності. Наразі проблема адаптації до професії представників юнацького віку найменш досліджена.

Під час становлення професійного самовизначення креативність розглядається як професійна характеристика, яка є допоміжною індивіду в процесі адаптації до соціальних умов та орієнтації в інформаційному полі.

Юнацький вік – це період, коли на основі «загальної» креативності формується «спеціальна» креативність, пов'язана з певною сферою професійної діяльності. Тому вивчення впливу креативності на процеси особистісного та професійного самовизначення стає важливою і актуальною темою. Провідною проблемою в рамках цього підходу є зв'язок креативності та професійного самовизначення на різних стадіях вікового розвитку.

Відповідно до розглянутих компонентів адаптивності до кар'єри в професійному самовизначенні, найбільша увага приділяється таким компонентам: 1) планування власного професійного майбутнього; 2) цікавість, орієнтування у вимогах професії, професійні очікування.

Спостерігається взаємозв'язок креативності та першого компонента адаптивності до кар'єри, особливо на ранніх стадіях професійного самовизначення. Щодо професійного самовизначення це означає орієнтування у формі в предметному змісту майбутньої професії та необхідних професійних навичках, в інших аспектів спеціальності: затребуваності професії в суспільстві, сучасних перспектив її розвитку, проблемних ситуацій, що часто виникають, і способах їхнього розв'язання.

Впровадження інтерактивних методів навчання, поряд із традиційними формами лекційної підготовки, формує в учнів навички ефективного спілкування в умовах неочікуваних та нестандартних ситуацій діяльності, готовність до подальшого професійно-особистісного зростання, творчу спрямованість, спонтанність і гнучкість у поведінці як прояви творчої активності.

Важливо на тренінгах майбутніх професіоналів передавати не тільки релевантні знання і навички, а й розвивати професійну креативність, навички вирішення нестандартних ситуацій, пов'язаних із людським фактором. Формування ціннісних орієнтацій – це новоутворення юнацького віку. Надзвичайно актуального значення набувають ціннісні орієнтації, мотиви діяльності особистості в процесі професійного самовизначення.

1.3 Вплив ціннісних орієнтацій на професійне самовизначення юнаків

Проблема цінностей завжди приваблювала дослідників і вивчалась у аксіологічному, філософському, соціологічному, педагогічному та психологічному напрямках. Аналіз робіт свідчить про відсутність єдиного підходу до проблеми цінностей. Однак, різні визначення, класифікації ціннісних орієнтацій та цінностей не суперечать, в цілому, одне одному, а взаємодоповнюють і дозволяють розглядати їх з різних позицій.

Ціннісні орієнтації особистості – це внутрішні настанови, прийнятні для особистості, її ідеали, переконання, відносини з оточуючими людьми й навколишнім світом. Цінності керують поведінкою людини, впливають на її вибори, цілі та пріоритети. Ціннісні орієнтації охоплюють такі морально-духовні цінності, як незалежність, справедливість, свобода, сім'я, успіх.

Класики психології внесли вагомий внесок у вивчення ціннісних орієнтацій особистості. Е. Фромм приділяв увагу впорядкованості особистісних цінностей. Він вважав, що особистість знаходить шляхи поєднання із навколишнім суспільством, задовольняючи потреби в комунікації, самоідентичності та особистої системи цінностей [12, с. 534]. Потреба в цінностях – це екзистенційна потреба, що визначає сенс та наповненість життя особистості. Люди формують та дотримуються своєї системи цінностей. Життєвий шлях особистості, на думку Е.Фромма, визначають екзистенційні дихотомії, які відмінні лише в культурних та індивідуальних особливостях, зокрема, уявлення про ідеальну самореалізацію та обмеженість часу життя; самотність і прагнення до міжособистісного спілкування.

Отже, спрямованість цінностей, осмислення їх пріоритетності вказує на потенціал морально-духовних цінностей особистості.

Відомий психоаналітик Е. Еріксон вказував на цінність мудрості, ідеалів і духовного досвіду. На його думку, теми цінності та моралі – найголовніші у психотерапії.

Наукова спадщина А. Маслоу – засновника трансперсональної та гуманістичної психології, пронизана ідеями духовного розвитку через ціннісні вибори особистості [16]. У психологічному портреті трансцендентної особистості, А. Маслоу описав характеристики, властиві морально-духовним цінностям індивіда: прагнення до досконалості, добра, істини, краси.

Розвиток цінностей особистості вчений тісно поєднував з метамотивацією, людей, які задовольнили свої нижчі потреби. Незадоволеність метапотреб призводить до метапатології – відсутності цінності, значущості, завершеності в житті.

М. Рокіч, досліджуючи розвиток особистості, виділяв ціннісні орієнтації як один з головних аспектів психологічного розвитку людини.

Багато вчених внесли вагомий внесок у вивчення ціннісних орієнтацій особистості (С. С. Андреев, С. У. Гончаренко, З. Г. Залевська, Н. В. Павлик, Т. В. Потапчук, Л. А. Степашко, О. В. Шкіренко, В. В. Шпаковський та ін.). Вивченню духовного світу особистості присвятили свої праці – Ж. А. Кузьмічова, А. А. Сейдаліна, В. Слісаренко.

Зробивши аналіз процесу становлення в психології уявлень про цінності, ідеали, можна зробити висновок, що багато вчених використовували різні підходи для пояснення природи ціннісних орієнтацій особистості.

Надзвичайна динамічність життя, потребує від особистості певних зусиль, розвитку компетенцій, щоб успішно інтегруватися в сучасне суспільство та знайти своє місце в ньому. Людина зможе повноцінно діяти, якщо вона здатна приймати самостійно рішення, зробити правильний вибір з кількох можливих варіантів. Компетентна особистість може реалізувати в житті пізнавальний, духовно –

моральний, творчий, комунікативний та естетичний потенціали, які виконують роль домінант, що супроводжують розвиток особистості.

Пізнавальний потенціал визначається вмінням вчитися протягом життя, обсягом якісної інформації, загальних та професійних знань.

Духовно-моральний потенціал проявляється в засвоєнні етичних норм, духовних цінностей, в життєвих переконаннях, цілях, стратегіях їх досягнення.

Творчий потенціал проявляється у засвоєнні навичок та їх реалізації в певних видах діяльності.

Комунікативний потенціал визначається рівнем культури спілкування, комунікабельності, вмінням вести діалог, домовленості, які розкриваються в різних соціальних ролях особистості.

Естетичний потенціал зумовлений рівнем потреб, інтересів особистості, способом їх задоволення.

Є. О. Помиткін досліджував психологічні механізми духовного потенціалу особистості. Оскільки духовний потенціал особистості актуалізується завдяки дії специфічних психологічних механізмів (децентрації, духовної ідентифікації, рефлексії, трансценденції та усвідомлення буттєвої єдності). Діагностика духовного потенціалу може здійснюватися через дослідження рівня актуалізованості цих механізмів у підструктурах спілкування, спрямованості, характеру, самосвідомості, досвіду, інтелекту та психофізіології особистості. У кожній з цих підструктур духовний потенціал може набувати різного рівня прояву, що впливає на загальне значення показника.

Актуалізація психологічних механізмів духовного розвитку особистості у спілкуванні, спрямованості, характері, самосвідомості, інтелекті, досвіді та психофізіології має відображатися у таких якісних показниках:

Ідентифікація – ототожнення себе з духовними подвижниками, носіями ідеалів Краси, Добра та Істини; прагнення вдосконалення характеру, здатність примноження духовних знань; наслідування прикладів здорового способу життя в гармонії з природою.

Децентрація – увага до інших у процесі спілкування; спрямованість на допомогу потребуючим, реалізація Добра в конкретних вчинках, здатність, турбуючись про ближніх, відставляти на другий план власні інтереси; замислення над людськими долями, пошук смислів і закономірностей; розуміння своєї єдності з іншими; наявність досвіду децентрації; визнання цінності життя свого та інших.

Рефлексія – прагнення дотримуватися чесності у спілкуванні; спрямованість на усвідомлення власної життєвої мети, смислів і цінностей; розвиток позитивних рис характеру; здатність до розвитку свідомості, самоконтролю; досвід орієнтації на духовне «Я», голос совісті; врахування у повсякденному житті та вдосконалення власних психофізіологічних якостей тощо.

Трансценденція – спілкування про місію людини у Всесвіті; спрямованість на реалізацію ідеалів Краси, Добра та Істини в повсякденному житті; схильність до споглядання; здатність до керування процесами мислення та уяви; пізнання свого духовного «Я», досвід уявлення ідеального буття; піднесення над біологічними потребами власного тіла тощо.

Усвідомлення буттєвої єдності – схильність до спілкування з Природою, Буттям (у релігійному контексті – з Богом); спрямованість на інтеграцію різних поглядів і світоглядних позицій у єдину картину світу; визнання цінності всіх живих істот у Всесвіті; усвідомлення взаємозв'язків людей і Природи; замислення над глобальними світовими проблемами; наявність досвіду трансперсональних переживань; турбота про власне тіло як про частину єдиної Природи.

Також Є. О. Помиткін розробив методики дослідження цінностей особистості і виділив їх у групи, що відповідають рівням свідомості: до першого рівня свідомості відносяться егоцентричні цінності (споживання); до другого рівня свідомості – сімейні цінності; третій та четвертий рівень свідомості представлені соціальними, загальнолюдськими цінностями; п'ятий рівень свідомості – духовні цінності (самовіддачі).

Ієрархічна система ціннісних орієнтацій може бути розділена на кілька складових частин, включаючи:

1. Цінності: основні на переконання або пріоритети, які визначають, як важливі цінності для особистості.

2. Ціннісні орієнтації: загальні настанови або орієнтації, які відображають пріоритети особистості у житті.

Типологія ціннісних орієнтацій може розділятися на декілька категорій, таких як:

1. Матеріальність – духовність: це відображає відмінності між ціннісними орієнтаціями, зосередженими на матеріальних благах (таких як гроші, речі) та тих, які підкреслюють духовність (такі як моральні цінності, духовний розвиток).

2. Індивідуалізм – колективізм: ця типологія виокремлює індивідуальні цінності та різні аспекти самореалізації, що відповідають колективним інтересам або груповим цінностям.

3. Альтруїзм – егоїзм: це розділення відображає упередження до інтересів і благополуччя інших (альтруїзм) в порівнянні з власними потребами та бажаннями (егоїзм).

Ці типи допомагають вивчити різноманітність ціннісних орієнтацій у людей і їх вплив на поведінку та прийняття рішень.

Ціннісні орієнтації особистості формуються в декілька етапів. В дошкільному віці діти засвоює цінності дорослих, яких вони наслідують. Підлітки відкидають засвоєні цінності, прагнучи до самостійності, незалежності, вибудовують свою систему цінностей на основі розвитку самосвідомості.

В юнацькому віці формування ціннісних орієнтацій відбувається під впливом низки факторів: сприймають цінності в родині, під впливом родинних традицій, спостерігають за ідеалами, цінностями оточуючих друзів, однолітків, беручи з них приклад.

Навчання та освітні заходи сприяють розвитку певних цінностей. Засоби масової інформації, інтернет, соціальні мережі, суспільні цінності, норми великою мірою впливають на формування ціннісних орієнтацій юнаків та дівчат. Це складний і динамічний процес, який впливає на професійне самовизначення, цілі в житті особистості.

Розвиваючись в оточенні людей, які підтримують ідею творчого розвитку особистості, відповідальності за вчинки, особистість може обрати майбутню професію в сфері мистецтва, громадської діяльності, освіти. Формуючись в оточенні людей, пріоритетними цінностями яких є матеріальні блага, престиж, статус в суспільстві, особистість може обирати професію в сфері бізнесу, фінансів.

Отже, сформовані в юнацькому віці цінності впливають на планування майбутньої кар'єри, освіти, вибір професії.

Ціннісні орієнтації є компонентом структури особистості, що відображає життєвий досвід, накопичений особистістю в індивідуальному розвитку, і являє собою серцевину свідомості, важливою при розв'язанні багатьох життєвих питань. Ставлення людини до сукупності матеріальних і духовних суспільних благ та ідеалів відображається в її ціннісних орієнтаціях. Важливою психологічною умовою становлення ціннісних орієнтацій майбутнього спеціаліста є сформованість високого рівня професійної спрямованості особистості як майбутнього фахівця. Становлення майбутнього фахівця в процесі професійної підготовки відбувається в умовах постійного вибору індивідом важливих професійних цінностей, співставлення їх з ідеальним образом професіонала відповідної галузі.

Ціннісні орієнтації виступають важливою складовою у професійному самовизначенні.

Виділимо способи, яким чином цінності можуть впливати на процес вибору професії особистості:

1. Відповідність цінностям: зазвичай люди обирають професійну діяльність відповідно їхнім особистим цінностям. Наприклад, якщо для особистості цінністю виступає здоров'я, турбота про хворих близьких людей, то вони схильні обирати діяльність у сфері медицини, або для когось важлива цінність справедливості, то вони можуть обрати професію, пов'язану і захистом прав людини – адвоката, соціального працівника.

2. Задоволення від роботи: якщо людина працює у сфері відповідно особистим цінностям, то вона позитивно налаштована на виконання своїх

функціональних обов'язків, відчувають більше задоволення від результатів роботи. Це сприяє професійному розвитку, психологічному благополуччю та задоволенню від життя.

3. Мотивація: ціннісні орієнтації можуть бути стимулом до досягнення успіху в обраній професії, прагненням до професійного зростання, обміну досвідом, здорової конкуренції між колегами. Наприклад, якщо для особистості важливі позитивні зміни в місті, державі, то вона прагне досягти та великих успіхів, щоб мати авторитетний вплив на громаду, вмотивована формувати свій імідж, бренд у відповідній галузі.

4. Стабільність і задоволення: відповідність цінностей і виду діяльності сприяє стабільності та систематичному задоволенню, позитиву, ентузіазму, натхненню на робочому місці. Такім людям, не властиве професійне вигорання, вони схильні будувати кар'єру в обраній галузі.

5. Психологічний комфорт: вибір професійного шляху, який відображає переконанням, цінностям, ідеали, життєві цілі особистості, сприяє відчуттю психологічному комфорту та гарного загального, фізичного та психологічного самопочуття.

Отже, ціннісні орієнтації грають ключову роль у процесі професійного самовизначення, впливаючи на вибір кар'єрного шляху, мотивацію, задоволення від роботи та загальне психологічне благополуччя.

Тісний взаємозв'язок ціннісних орієнтацій з професійним самовизначенням в юнацькому віці є складним і важливим аспектом розвитку особистості. Теоретичний аналіз даного процесу в дає можливість усвідомити вплив цінностей на вибір та побудову кар'єрної траєкторії особистості.

Виділені ключові аспекти досліджуваного процесу :

1. За теорією соціалізації, формування цінностей та переконання, соціалізація особистості в юнацькому віці відбувається під впливом родини, школи, ровесників, суспільної культури. Сформовані цінності характеризують як особистісний розвиток, так і вибір професії.

2. Згідно теорії цілісних кар'єрних траєкторій особистість обирає професійний розвиток, який відповідає її цінностям і формується протягом життя. Для юнаків та дівчат цінності особливо важливі при постановці кар'єрних цілей та планів їх досягнення.

3. Теорія соціального когнітивного кар'єрного розвитку окреслює важливість самоідентифікації та саморегуляції у формуванні професійних цілей. Особисті цінності впливають на примірювання на себе ролей, виконання функцій певних професій та на реалізацію професійних планів.

4. Концепція індивідуальних ресурсів передбачає використання власних ресурсів особистістю в процесі професійного становлення. До таких ресурсів належать знання, навички, здібності та цінності. Осмислення власних цінностей надзвичайно важливо для успішного професійного самовизначення.

5. Теорія самореалізації К. Роджерса висвітлює психологічні підходи до цінностей, передбачає вираження та реалізацію особистих цінностей у всіх аспектах життя, професійній діяльності.

Ці теорії і підходи зазначають головну роль цінностей в період професійного самовизначення юнаків та дівчат. Висвітлення цього взаємозв'язку необхідно для профорієнтаційних консультантів та педагогів з метою надання ефективної допомоги старшокласникам, які стоять перед вибором майбутньої професії, у плануванні професійного шляху відповідно їхнім цінностям і потребам.

Висновки до РОЗДІЛУ 1

Особливості професійного становлення особистості формуються і закладаються в процесі отримання загальної освіти. Процес навчання забезпечує наступність на різних етапах освітньої системи і сприяє підвищенню якості професійної підготовки. Професійне самовизначення в юнацькому віці визначає кар'єрні цілі, інтереси, цінності та плани на майбутнє. Але професійне самовизначення не обмежується лише вибором конкретної професії, воно включає в себе розуміння власних сильних сторін, цінностей, бажань і цілей.

Протягом навчання в загальноосвітніх закладах відбувається декілька етапів процесу професійного самовизначення. В учнів старших класів розвивається переконаність в адекватності зробленого вибору професії. Серед чинників, які впливають на професійне самовизначення старшокласників виділяють: сімейні цінності; шкільне середовище; спілкування та взаємодія з ровесниками; культурні традиції; індивідуальні здібності, захоплення, інтереси, хобі; економічна ситуація в країні або регіоні. Всі ці чинники професійного самовизначення взаємодіють між собою, ускладнюють та допомагають орієнтуватися у формі предметного змісту майбутньої професії.

Ціннісні орієнтації, їх впорядкованість, також мають вагомий вплив на вибір майбутньої професії. Різноманітність ціннісних орієнтацій у юнацькому віці впливає на поведінку та прийняття рішень, на планування майбутньої кар'єри, освіти. Важливою психологічною умовою становлення ціннісних орієнтацій майбутнього спеціаліста є сформованість високого рівня професійної спрямованості особистості як майбутнього фахівця. Становлення майбутнього фахівця в процесі професійної підготовки відбувається в умовах постійного вибору важливих професійних цінностей, які впливають на вибір кар'єрного шляху, мотивацію, задоволення від роботи та загальне психологічне благополуччя особистості.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЯК ЧИННИКІВ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

2.1 Опис методик та вибірки дослідження

Експериментальне дослідження було проведено на базі Київського політехнічного ліцею НТУУ КПІ з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів. В дослідженні взяло участь 39 учнів 10-11 класів, з них 19 дівчат і 20 хлопців.

На початку проведення дослідження ми познайомились із старшокласниками, встановили довірливі, емпатійні стосунки. Щоб краще пізнати цінності, світогляд учнів, нами була розроблена анкета «Світоглядні орієнтири старшокласників» (див. Додаток А).

Анкета «Світоглядні орієнтири старшокласників» складається з 18 питань та спрямована на вивчення світоглядних орієнтирів учнівської молоді. Всі питання мають різні варіанти відповіді або включають висловлювання думки чи позиції.

Щоб допомогти респондентам у професійному самовизначенні, нами був підібраний відповідний інструментарій. Застосовані наступні методики: методики Е. Помиткіна «Здійснення бажань» (див. Додаток Б), «Духовний потенціал» (див. Додаток В), тест Д. Голланда «Типологія особистості», тест Є. Климова «Диференційовано-діагностичний опитувальник інтересів».

Методика виявлення рівня свідомості та сформованості духовної ціннісної орієнтації особистості «Здійснення бажань» Е. О. Помиткіна складається із списку життєвих цінностей. До переліку життєвих цінностей відносяться: різноманітні задоволення; сімейний добробут; соціальна справедливість; вірність; визнання та популярність; вигідний шлюб; порядок у державі; доброзичливість; влада та впливовість; слухняні діти в сім'ї; порозуміння між громадянами; допомога потребуючим; особиста безпека; спокійна старість; добробут країни; гармонія з природою.

Для обробки даних методики ми користувалися таблицею відповідності, в якій структуровані цінності, притаманні наведеним вище рівням свідомості. Для кількісної обробки отриманих діагностичних даних співвідносили рейтингові місця, присвоєні духовним цінностям, з балами. Сукупність отриманими при їх складанні балів, дозволили визначити рівень сформованості духовних цінностей: 10-25 балів – високий рівень; 26-42 балів – середній рівень; 43-58 балів – низький рівень сформованості духовних цінностей.

Методика «Духовний потенціал особистості» Е. О. Помиткіна призначена для виявлення трьох найважливіших характеристик духовного розвитку: вольові якості характеру та духовна спрямованість особистості; структура особистості (компоненти спілкування, спрямованості, характеру, самосвідомості, досвіду, інтелекту та психофізіології); орієнтації особистості на духовні цінності (гуманістичні, естетичні, екологічні, цінності пізнання, самовдосконалення та самореалізації).

Методика «Духовний потенціал особистості» складається з 49 питань для визначення перспективних напрямів подальшого духовного розвитку. Кожна характеристика духовного потенціалу міститься в кожній із наведених підструктур особистості. Наближення до максимального показника (7 балів) свідчить про виразність духовного потенціалу в даній підструктурі. Низький потенціал свідчить про необхідність розвитку відповідної підструктури. Визначення домінант духовної ціннісної орієнтації особистості, допомагає ключ методики. Після підрахування кількості збігів відповідей у кожному рядку (по горизонталі) отримання суми свідчить про рівень відповідної ціннісної спрямованості.

Тест Д. Голланда «Типологія особистості» та тест Є. Климова «Диференційовано-діагностичний опитувальник інтересів» проходили за допомогою Всеукраїнської автоматизованої інструментальної системи АІС «Я – психолог».

Тест Д. Голланда «Типологія особистості» дозволяє дослідити шість типів найбільш привабливого професійного середовища: реалістичний, інтелектуальний, соціальний, конвенціональний, підприємницький, артистичний.

Тест Є. Климова «Диференційовано-діагностичний опитувальник інтересів» із списку запропонованих класифікацій професій дозволяє визначити досліджуваному п'ять типів людини в залежності від особливостей основного предмету праці: людина-природа, людина-техніка, людина-людина, людина-знакова система, людина-художній образ.

2.2 Аналіз результатів дослідження ціннісних орієнтацій та професійного самовизначення у юнаків та дівчат

Аналіз результатів анкетування «Світоглядні орієнтири старшокласників» дозволив виявити ціннісні орієнтації юнаків та дівчат, окреслив головні питання, які турбують їх. А саме це вибір майбутньої професії, навчального закладу, чинники, які впливають на професійний успіх.

В ході анкетування «Світоглядні орієнтири старшокласників» отримали наступні результати:

На питання «Яким чинникам ви віддаєте перевагу, прагнучи особистого успіху в житті?» ми отримали відповіді (питання передбачали декілька варіантів відповідей).

1. Віддають перевагу чіткому усвідомленню і плануванню майбутньої кар'єри – 71% учнів.
2. Віддають перевагу набуттю необхідних практичних навичок для майбутньої професії – 59% учнів.
3. Віддають перевагу діяльності, яка забезпечує матеріальну незалежність від батьків – 41% учнів.

На питання «Які чинники, на вашу думку, справляють найбільший вплив на досягнення успіху в житті?» було отримано наступні відповіді досліджуваних:

1. Високий рівень освіти, професіоналізму – 71% учнів.
2. Віра в себе, прагнення досягти якомога більших результатів у житті – 29% учнів.

На питання «Як ви думаєте від чого залежить ваше майбутнє?», ми отримали такі відповіді:

1. Від власних здібностей, волі, умінь – 70% учнів.
2. Від того, чи зможу скористатися з наявних обставин для здійснення своїх прагнень – 30% учнів.

На питання «Що на вашу думку заважає успішному розвитку особистості?», були наступні відповіді учнів. Відповіді досліджуваних:

1. Недосконалий устрій суспільства – 33% учнів.
2. Власні недоліки особистості – 57% учнів.
3. Люди з найближчого оточення – 10% учнів.

На питання «Як ви уявляєте успіх у житті людини?», ми отримали такі результати:

1. Повне втілення в життя власних здібностей – 41% учнів.
2. Добре здоров'я протягом життя – 59% учнів.
3. Високий матеріальний добробут – 29% учнів.
4. Родинне щастя – 41% учнів.
5. Щасливе кохання – 32% учнів.

Результати опитування учнів 10–11 класів за методикою «Здійснення бажань» Е.О. Помиткіна показали наступний розподіл результатів представлених у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Цінності притаманні відокремленим рівням свідомості юнаків

Індивідуалістичні	Сімейні	Соціальні	Духовні
E1=30	E2=24, 4	E3=34	E4=26,6

За результатами дослідження цінностей юнаків можна зробити висновок, що в учнів переважають соціальні та індивідуалістичні цінності, що відповідає III та I рівням свідомості. Також виявлені духовні цінності тотожні V та II рівням свідомості. Окреслені цінності впливають на професійне визначення, сформовані під дією родинних та суспільних чинників.

Результати опитування учнів 10-11 класів за методикою «Духовний потенціал» показали наступні результати та надані у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Рівень розвитку механізмів духовного потенціалу юнаків

Ступінь розвитку механізмів духовного розвитку	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Децентрація	26	13	-
Рефлексія	26	13	-
Трансценденція	24	15	-
Єдність	25	14	-

За узагальненими результатами, занесеними до табл. 2.2, можна зробити висновок. В учнів не виявлений низький рівень механізмів духовного розвитку, 65% учнів мають високий рівень механізмів духовного розвитку, 35% учнів виявили відповідно середній рівень розвитку.

Отже, юнацький вік – сензитивний для формування ціннісних орієнтацій, які виступають важливими чинниками в процесі вибору майбутньої професії.

Дж. Голланд виділяє 6 типів особистості відповідно до найбільш привабливого професійного середовища: реалістичний, інтелектуальний, соціальний, конвенціональний, підприємницький, артистичний. Визначивши тип особистості, можна прогнозувати сферу діяльності особистості.

Є.А.Климов запропонував класифікацію професій в залежності від особливостей основного предмету праці, тому всі професії можна об'єднати в 5 типів: людина-природа, людина-техніка, людина-людина, людина-знакова система, людина-художній образ.

За допомогою Всеукраїнської автоматизованої інструментальної системи АІС «Я – психолог», яка передбачає комп'ютерну програмну обробку результатів (якою користуються практичні психологи закладів освіти), <https://я-психолог.укр/cpanel/tests> ми дослідили типологію особистості та привабливе професійне середовище респондентів за методикою № 74 Дж. Голланда та визначили професійні схильності учнів до різних типів професій за методикою №108 Є. Климова.

З результатами ознайомили старшокласників, батьків та класних керівників. Надали рекомендації учням, які мали труднощі у виборі майбутньої професії. Узагальнені результати, оформили в наступних діаграмах: реалістичний – 10% учнів, інтелектуальний – 20% учнів, соціальний – 7%, конвенціональний – 14% учнів, підприємницький – 27% учнів, артистичний – 22% учнів.

Підприємницький тип дозволяє учням проявити енергію, ентузіазм, домінантність, реалізувати любов до пригод, вміння керувати. Вони вміють розбиратися в мотивах поведінки різних людей, віддають переваги керівним ролям. Віддають переваги невизначеним вербальним завданням, цінують комунікабельність.

Вибір артистичного типу дозволяє стверджувати, що учні мають спроби ухилятися від чітко структурованих видів діяльності. У спілкуванні з оточуючими орієнтуються на свої безпосередні почуття, емоції, інтуїцію. Вибирають завдання різноманітного характеру, користуються спеціальними здібностями з метою реалізації цілей: до співів, малювання, хореографії.

Учні, які обрали інтелектуальний тип, більш орієнтовані на розумову працю. У них переважають теоретичні й практичні цінності. Їм подобається вирішувати завдання, що вимагають критичного мислення і творчих здібностей. Міжособистісні стосунки відіграють незначну роль, водночас спостерігається вміння передавати й приймати складні словесні конструкції.

До реалістичного типу належать ті старшокласники, яким притаманна емоційна стабільність та орієнтованість на сьогодення. Таких учнів найменша кількість за результатами нашого дослідження. Такі учні прагнуть займатися конкретними речами, застосовувати практичні навички.

На рис. 2.1. видно, що серед охоплених досліджуваних учнів переважає підприємницький тип особистості, майже однакові отримані показники, щодо інтелектуального та артистичного типів.

Рис. 2.1 Результати визначення типології особистості учнів за методикою Д. Голланда.

На рис. 2.2. видно, що в учнів переважає схильність до професій типу людина-техніка (24%), людина-людина (22%) та приблизно однаковий відсоток учнів виявили схильність до професій типу людина-природа (17%), людина-знакова система (18%), людина-художній образ (19%).

Рис.2.2 Результати визначення професійних схильностей учнів за методикою Є. Климова.

Учні старших класів обрали в своїй більшості тип професії «людина-техніка», які виявляють інтерес до технічних засобів. Головними предметами праці вони вважають: технічні системи (техніка й неживі природні матеріали, енергія), машини, механізми, агрегати, транспортні засоби. Для успішного оволодіння професіями типу «людина-техніка» важливим є знання, у першу чергу, фізики, математики, хімії, техніки та ця сфера має такі вимоги до особистості: достатньо високий рівень розвитку інтелектуальних якостей; інтерес до техніки, предметній сфері діяльності; розвинуте технічне мислення; просторове мислення.

Також серед старшокласників найбільш поширеними є професії типу «людини-людина». Неодмінною умовою успішної трудової діяльності усіх фахівців даного типу професій є професійне спілкування, уміння встановлювати ділові контакти працівника з іншими людьми, здатність вільно виражати свої думки, доброзичливість, такт, терпіння, витримка.

Загальними професійно-важливими якостями для всіх професій типу «людина-людина» є: товариськість; комунікабельність; тенденція до екстраверсії; витримка, спокій, самодисципліна.

Найменше учні старших класів обрали тип професії «людина-природа». Учні особливого інтересу не виявляють до живих організмів, біологічних й мікробіологічних процесів. Учні з таким типом професії здатні використовувати у своїй практиці різноманітну й складну техніку. Працюючи в колективі, вони зайняті налагодженням міжособистісних відносин. Головним предметом уваги к них є рослини й середовище їх існування.

Основні вимоги професій типу «людина-природа» до особистості є: спостережливість, стійкість і розподіл уваги; витривалість, наполегливість, відповідальність, готовність до роботи у важких погодних умовах, допитливість; підвищена чутливість.

Таким чином, цінності виступають домінантними чинниками при виборі професії в юнацькому віці. Отже, сформульована нами гіпотеза підтвердилась. В ході дослідження, після аналізу узагальнених результатів та безпосереднього спілкування з учнями, ми прийшли до висновку, що юнаки та дівчата потребують допомоги у виборі майбутньої професії. Тому було прийнято рішення скласти профорієнтаційний курс тренінгів для старшокласників «Успішна особистість».

Результати даного дослідження можуть мати важливі імплікації для практичного застосування розроблення профорієнтаційної програм для старшокласників з метою побудови успішної кар'єри, яка відповідає їхнім цінностям, визначення професійних схильностей юнаків та дівчат.

Висновки до РОЗДІЛУ 2

Експериментальне дослідження ціннісних орієнтацій та професійного самовизначення у старшокласників показало наступні результати. Результати анкетування «Світоглядні орієнтири старшокласників» дозволили визначити ціннісні орієнтації юнаків та дівчат. Встановлено, що старшокласники віддають перевагу чіткому усвідомленню і плануванню майбутньої кар'єри, високому рівню освіти та професіоналізму, залежності майбутнього від власних здібностей, волі, умінь. Юнаки вважають, що успіх у житті людини залежить від гарного здоров'я протягом життя, в той час як власні недоліки особистості – заважають успішному розвитку особистості.

Результати опитування старшокласників за методикою «Здійснення бажань» Е.О. Помиткіна показали, що в учнів переважають соціальні та індивідуалістичні цінності. Саме ці цінності впливають на професійне визначення, сформовані під дією родинних та суспільних чинників. Опитування учнів за методикою «Духовний потенціал» свідчать, що в учнів не виявлений низький рівень механізмів духовного розвитку, 65% учнів отримали високий рівень механізмів духовного розвитку.

Застосування Всеукраїнської автоматизованої інструментальної системи АІС «Я – психолог» дозволило дослідити типологію особистості та привабливе професійне середовище для учнів, а також визначити професійні схильності. Серед старшокласників домінують підприємницький та артистичний типи, переважає схильність до професій за типом людина-техніка та людина-людина. Отже, цінності виступають домінантними чинниками при виборі професії в юнацькому віці.

РОЗДІЛ 3. ТРЕНІНГОВА ПРОГРАМА РОЗВИТКУ УСПІШНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

3.1 Практичні рекомендації щодо вибору майбутньої професії

Врахування аспектів профорієнтаційної роботи дозволяє сформувати практичні рекомендації, які підготують учнів до вибору майбутньої професії:

1. сформувати в учнів установку на самопізнання індивідуально-психологічних особливостей та можливостей;
2. систематично ознайомлювати з новими професіями і потребами ринку праці;
3. пояснювати основні правила вибору професії та можливі помилки, що допускаються;
4. розвивати критичне мислення, навички аналізу різних професій;
5. сформувати вміння співставляти свої можливості з вимогами професії до особистості та потребами ринку праці;
6. забезпечувати розвиток професійно важливих якостей особистості учня;
7. виховувати морально-духовні цінності та загальні професійні якості, домагання та потреби старшокласників;
8. формувати відповідальність за прийняття рішення щодо вибору професії та самореалізацію.

З огляду на вище сказане, нами було прийняте рішення створити профорієнтаційний курс для учнів 10-11 класів. Розроблений нами профорієнтаційний курс «Успішна особистість» для юнаків, дівчат як майбутніх професіоналів України підтверджує цінність даного дослідження. Саме для розбудови української економіки, відновлення зруйнованої інфраструктури на окупованих територіях та по всій Україні, необхідна сумлінна підготовка професіоналів, від результатів праці яких залежить майбутнє становлення України.

3.2 Зміст корекційної програми для старшокласників щодо формування успішності

План курсу тренінгових занять «Успішна особистість» з учнями 10-11 класів.

Мета корекційної програми:

1. Навчити учнів ставити життєві цілі, планувати шляхи їх досягнення, бути успішними в житті й професійній діяльності на засадах розвитку життєвих навичок.
2. Розширити знання учнів про світ професій.
3. Виховувати прагнення до самовдосконалення та самовиховання, рішучість, відповідальність, наполегливість.
4. Навчити проводити дослідження та створювати учнівський проєкт за програмою.
5. Розвивати ціннісні орієнтації, навички впевненості та керування своїми емоціями, вміння співставляти свої бажання з можливостями.
6. Формувати життєву компетентність учнів.

Програма спрямована на вирішення таких завдань:

1. Оволодіння учнями конкретними психологічними знаннями з курсу «Загальна психологія», «Психологія успіху», «Психологія особистості».
2. Формування в учнів ціннісних орієнтацій, усвідомленого вибору професії, мотивації до досягнення успіху, готовності до ризику.
3. Розвиток навичок створення власного іміджу та організаторських здібностей.
4. Виховання гендерної чутливості щодо обмежень у професійній діяльності за приналежністю до статі.
5. Дослідження учнями життєвого шляху успішних особистостей місцевої громади та видатних людей.

Програма складається з теоретичних знань, практичних робіт учнів та передбачає дослідницьку діяльність учасників тренінгових занять.

Форма проведення: тренінги з міні-лекціями.

Методи: інтерактивні методи навчання, проведення дослідження, створення проекту за темою «Успішна особистість!».

Кількість годин: 32 години.

План

Заняття 1. Вступ. Мета й завдання тренінгів «Успішна особистість». «Якщо хочеш стати кращим – не чекай понеділка» (1 год.).

Заняття 2. Професійний план і професійне самовизначення. «Помріємо про майбутню кар'єру» (1 год.).

Заняття 3. Зміст і структура професій. «Світ професій» (1 год.).

Заняття 4. Загальний огляд класифікації професій. «Ким бути?» (1 год.).

Заняття 5. Професіограма – важливе джерело інформації про професію. «Вгадай професію» (1 год.).

Заняття 6. Людина і професія. Основні вимоги, що ставляться професією до особистості (1 год.).

Заняття 7. Що таке власна значущість? «Найбільше бажання людини – стати великим» (1 год.).

Заняття 8. Здібності і професійна придатність. «Таємниці свого власного Я» (1 год.).

Заняття 9. Інтереси і схильності. «Пізнай себе» (1 год.).

Заняття 10. Як керувати своїми інтересами і схильностями. «Мое бачення майбутньої професії» (1 год.).

Заняття 11. Загальні поняття про психічні процеси й індивідуальні особливості учнів. «Хочеш пізнати світ – пізнай самого себе» (1 год.).

Заняття 12. Мотиви вибору професій. «Ваші думки про професію» (1 год.).

Заняття 13. Самооцінювання і його роль у професійному самовизначенні. «У мене все вийде!» (1 год.).

Заняття 14. Професійне самовиховання. «Немає проблем» (1 год.).

Заняття 15. Життєві цінності старшокласників. «Цінність життя для мене полягає в тому, щоб...» (1 год.).

Заняття 16. Практичне заняття: «Чи здатні ви досягти успіху в житті?» (тест). Мозковий штурм «Що таке успіх?» (1 год.).

Заняття 17. Успішна особистість – яка вона є. Складові успіху. Як досягти успіху? (пам'ятка) (1 год.).

Заняття 18. На шляху до мети у професії. «Ваш план дій – сходинки до вершини» (1 год.).

Заняття 19. Міста успіху. Відомі видатні особистості. Автобіографічний метод вивчення життєвого шляху видатних особистостей (1 год.).

Заняття 20. Як успішно зробити перший крок. Дев'ять основних правил поведінки лідера. Жіноче лідерство... (1 год.).

Заняття 21. Кожен день вашої діяльності може бути успішним. Як цього досягти? (1 год.).

Заняття 22. Як самому собі не заважати, щоб діяльність протягом дня була успішною? Тест «Успішний день» (1 год.).

Заняття 23. Як керувати своїм часом? «Пиріг» розподілу часу. (1 год.).

Заняття 24. Мудрий той, хто без грошей та влади досягає своїх цілей у спілкуванні з людьми (1 год.).

Заняття 25. Навички оволодіння мовою тіла (жести, міміка, пантоміміка). (1 год.).

Заняття 26. Як краще налагодити процес спілкування із співрозмовником? Схема «Я – повідомлення». Як викликати довіру співрозмовника до себе і зняти можливі бар'єри? (1 год.).

Заняття 27. Основні правила впевненої поведінки. Як навчитись подобатись собі? (1 год.).

Заняття 28. Позитивне мислення. Класифікація та шляхи подолання негативного мислення (1 год.).

Заняття 29. Впевнені почуття. Подолання негативних емоцій. Впевнені дії. Навички вирішення проблем.

Заняття 30. Навички для розвитку наполегливості. Три ступені наполегливості. Складові впевненого життя (1 год.).

Заняття 31. Гендерна рівність і професійна діяльність (1 год.).

Заняття 32. Створення проєкту «Успішна особистість». Презентація учнівського проєкту (1 год.).

ВИСНОВКИ

В процесі дослідження ми встановили, що ціннісні орієнтації юнаків та дівчат – це одна з основних детермінант готовності до професійного вибору та реалізації особистості. Вплив ціннісних орієнтацій проявляється в плануванні професійних цілей та професійної самореалізації.

Визначено, що цінності становлять базову основу особистості, що виконує функцію життєвого орієнтира, для вибору сфери діяльності та постановки цілей. Юнацький вік є сензитивним для утворення ціннісних орієнтацій як особистісної властивості, яка впливає на становлення світогляду учнів.

Цінності як важливий чинник структури особистості, свідомості, формуються під впливом суспільних, духовних, матеріальних, родинних ідеалів.

Зазначено, що для успішного процесу формування ціннісних орієнтацій в юнаків та дівчат, необхідна система злагодженої роботи освітян, впровадження сучасних профорієнтаційних технологій в закладах середньої освіти. Це забезпечить розвиток цінностей майбутніх фахівців в різних галузях професійної діяльності.

Надзвичайно важливими аспектами профорієнтаційної роботи є діагностика індивідуальних особливостей старшокласників, їх професійних нахилів, організації просвітницьких заходів, які розширюють кругозір та обізнаність учнів у нових професіях, що будуть затребувані на ринку праці в майбутньому.

Оскільки, постійно з'являються нові спеціальності й збільшується загальна кількість професій, то особистості в юнацькому віці без великого досвіду приймання відповідальних рішень, іноді складно зробити вибір. Тому, актуальне значення мають індивідуальні профорієнтаційні консультації з учнями, проведення тренінгових занять з дітьми, які мають труднощі у виборі професії, в ході якої складається картка профорієнтаційного дослідження особистості учня, надання рекомендацій щодо уникнення помилок при виборі майбутньої професії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бесіда як один з основних методів профконсультаційної роботи в службі зайнятості: Методичні рекомендації. Київ, 2002. 34 с.
2. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості. Педагогіка і психологія. Рівне, 1997. №1. 156 с.
3. Бех І. Д. Духовна енергія вчинку : наук.-метод. посіб. Рівне, 2004.42 с.
4. Бондарчук К. М. Стан та напрями вдосконалення профорієнтаційного обслуговування громадян в Державній службі зайнятості, Україна: аспекти праці. 2004. № 1. С. 12–20.
5. Булах І. С., Долинська Л. В. Духовність і креативність як потенціали становлення професійної культури майбутніх вчителів. Психологія. Збірник наукових праць. Вип. 2. Київ, 1998. С. 87–92.
6. Бондарчук К. Стан та напрями вдосконалення профорієнтаційного обслуговування громадян в Державній службі зайнятості, Україна: аспекти праці. 2004.№ 1. С. 12–20.
7. Боришевський М. Й. Духовність у становленні та розвитку особистісного потенціалу людини. Актуальні проблеми психології : зб. наук. ст. / за заг. ред. академіка С. Д. Максименка та канд. психол. наук С. О. Ладивір. Київ, 2007.Т. IV: Психолого-педагогічні основи розвитку особистісного потенціалу дитини в сучасному суспільстві. С. 4–15.
8. Бутківська Т. В. Проблема цінностей у соціалізації особистості. Цінності освіти і виховання / За заг. ред. О.В.Сухомлинської. Київ, 1997. С. 27–31.
9. Бутківська Т .В. Цінності: від учителя до учня: Психологічна соціологія. Початкова школа. 1997. №2. С. 6–8.
10. Власова О. І., Никоненко Ю. В. Соціальна психологія організацій та управління : Підручник. Київ, 2010. 398 с.
11. Гуманістична психологія: антологія : в 3-х т. / упоряд.: Г. Балл, Р.Трач. Т. 2: Психологія і духовність (світоглядні аспекти гуманістично зорієнтованих напрямів у сучасній західній психології). Київ, 2005. 279 с.

12. Дем'янюк Т. Д. Духовно-моральне виховання особистості: інноваційний підхід. Рівне, 2008. 200 с.
13. Дмитренко Г. А. Стратегічний менеджмент. Цільове управління освітою на основі кваліметричного підходу : навч. посіб. Київ, 1996. 140 с.
14. Долинська Ю. Г. Особливості усвідомлення майбутніми психологами значення само актуалізації особистості як умови ефективності своєї діяльності. Психологія. Збірник наукових праць. Вип. 2. Київ, 1998. С. 113–120.
15. Долинська Л. В., Максимчук Н. П. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя: Навчальний посібник для студентів ВНЗ. Кам'янець-Подільський, 2008. 124 с.
16. Життєва компетентність особистості: науково-методичний посібник / за ред. Л.В. Сохань, І Г. Єрмакова, Г.М. Несен. Київ, 2003. 520 с.
17. Зязюн І. А. Духовна еліта у суспільстві: інтелігентність і громадянськість. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. у 2-х ч. / за ред. Л. Л. Товажнянського, О. Г. Романовського. Харків, 2003. Ч. 1(5). С. 32–42.
18. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : Наук.-метод. посіб. Київ, 2000. 312 с.
19. Ігнатенко П. Р. Співвідношення національних і загальнолюдських цінностей у вихованні. Цінності освіти і виховання / За заг. ред. О.В.Сухомлинської. Київ, 1997. С. 47–49.
20. Лисенко В. П. Особливості ціннісної структури підростаючої особистості. Цінності освіти і виховання / За заг. ред. О. В.Сухомлинської. Київ, 1997. С. 65–67.
21. Максимчук Н. П. Зміст ціннісних орієнтацій в життєво-професійному самовизначенні майбутнього педагога / Психологія. Зб. наук. праць. Вип. 4(7). Київ, 1999. С. 55–61.
22. Морін О. Л. Дослідження формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності: понятійно-категоріальний апарат.

Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Зб. наук. праць. 2020. Вип. 24. Київ, 2. С. 4–18.

23. Мороз Л. І. Особливості прояву ціннісних орієнтацій у між статевій поведінці молоді раннього юнацького віку: Дис. ... канд. психол. наук. Київ, 1993. 153 с.

24. Сухомлинська О. В. Духовно-моральне виховання дітей і молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук. Київ, 2006. 43с.

25. Павленко В. В. Формування професійних переконань у студентів педагогічного вузу: Дис. ... канд. психол. наук. Київ, 1995. 173 с.

26. Панок В. Г. Психологія життєвого шляху особистості : монографія. Київ, 2006. 280 с.

27. Пасічняк Р. Ф. Психологічні особливості особистісного самовизначення старшокласників. Київ, 1999. 16 с.

28. Пов'якель Н. І. Професіогенез мислення психолога-практика в системі вищої школи : монографія. Київ, 2008. Вид. 2-ге, випр. і доп. 298 с.

29. Помиткін Е. О. Формування духовних цінностей старшокласників у діяльності шкільної психологічної служби : дис. ... кандидата психологічних наук: спец. 19.00.07 / Педагогічна та вікова психологія. Київ, 1998. 146 с.

30. Помиткін Е. О. Психологічна діагностика духовного потенціалу особистості : посібник. Кіровоград, 2013. 144 с.

31. Острянюк Т. С. Профорієнтація та профдобір. Конспект лекцій для студентів спеціальності 6.130102 Соціальна робота. Чернігів, 2017. 94 с.

32. Рибалка В. В. Методологічні питання наукової психології (Досвід особистісно центрованої систематизації категоріально-поняттєвого апарату) : навч.-метод. посіб. Київ, 2003. 204 с.

33. Рибалка В. В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників : монографія / за ред. Г.О. Балла. Київ, 1998. 424 с.

34. Рибалка В. В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці: Навчальний посібник. Одеса, 2009. 575 с.

35. Тараненко І. Розвиток життєвої компетентності та соціальної інтеграції: досвід європейських країн / Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство. За ред. І. Єрмакова. Київ, 2000. 410 с.
36. Уніят С., Комінко С. Вибір професії або задача з багатьма невідомими. Тернопіль, 1977. 86 с.
37. Формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності в умовах сучасного освітнього середовища: монографія / З.В.Охріменко, О. Л. Морін, А. М. Шевенко, Д. О. Закатнов, М. І. Піддячий; за ред. З.В. Охріменко. Київ, 2022. 152 с.
38. Шевченко Н. Ф., Шевчук З. М. Духовний потенціал молоді: шлях розвитку : науково-практичний посібник. Запоріжжя, 2011. 100 с.
39. Ямницький В. М. Психологія життєтворчої активності особистості : монографія. Рівне, 2004. 360 с.
40. Ямницький В. М. Розвиток життєтворчої активності особистості: теорія та експеримент : монографія. Одеса, 2006. 362 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета «Світоглядні орієнтації старшокласників»

Шановні учні!

Просимо Вас взяти участь у соціологічному дослідженні, спрямованому на вивчення світоглядних орієнтирів учнівської молоді. Будь ласка, уважно прочитайте кожне запитання анкети і обведіть кружечком лише один варіант відповіді, який найбільше збігається з вашою точкою зору. Запитання, де необхідно вибрати більше однієї відповіді, містять необхідні пояснення.

Щиро вдячні за відповіді!

1. Чи вважаєте Ви за необхідне планувати? (Дайте відповідь за кожним рядком).

№		Зовсім не потрібно	Очевидно, це потрібно	Це необхідно
1	Своє особисте життя	1	2	3
2	Свою професійну кар'єру	1	2	3
3	Свій вільний час	1	2	3
4	Взаємини з близькими, друзями	1	2	3

2. Цінність життя для Вас полягає у тому, щоб (виділіть не більше 3-х позицій):

1. Знайти кохання.
2. Мати хороших і надійних друзів.
3. Здобути цікаву професію.
4. Стати порядною і чесною людиною.
5. Бути корисним для суспільства.
6. Виховувати у собі волю і сильний характер.
7. Вірити в Бога і виконувати його заповіді.
8. Розвиватися духовно, розширювати свій світогляд.
9. Вдосконалювати себе.

10. Досягати матеріального достатку.
11. Користуватися життєвими втіхами, брати все від життя.
12. Зробити кар'єру.
13. Створити сім'ю.
14. Мати міцне здоров'я.
15. Турбуватись про екологічно чисте навколишнє середовище.
15. Інше (зазначте)_____

3. Який з нижче перелічених чинників найбільше впливає на формування Вашого світогляду?

1. Сім'я.
2. Школа.
3. Друзі.
4. Література і мистецтво.
5. Преса, телебачення, радіо.
6. Релігія.
7. Кохана людина.
8. Поїздки за кордон.
9. Інше (зазначте)_____

4. Які з перелічених проблем турбують Вас найбільше? (виберіть не більше 3-х варіантів).

1. Матеріальне становище.
2. Професійна перспектива.
3. Навчання.
4. Зниження прожиткового рівня.
5. Злочинна діяльність кримінальних угруповань.
6. Політичні події в країні.
7. Екологія.
8. Труднощі в інтимних стосунках.
9. Відсутність взаєморозуміння з батьками.
10. Конфлікти з вчителями.

11. Особисте життя.
12. Непорозуміння з друзями, ровесниками.
13. Пошук сенсу життя.
14. Здоров'я.
15. Власні шкідливі звички.
16. Незадоволеність собою.
17. Низький матеріальний рівень моєї родини.
18. Проблеми, пов'язані з вибором майбутньої професії.
19. Невпевненість у своєму майбутньому.
20. Інше (напишіть)_____

5. Які з наведених нижче рис характеризують Вас як особистість?

(Дайте відповідь за кожним рядком).

№	Риса	Риса характерна	Найбільш характерна	Не характерна
1.	Активність	1	2	3
2.	Ініціативність	1	2	3
3.	Художній смак	1	2	3
4.	Культура поведінки	1	2	3
5.	Щирість	1	2	3
6.	Милосердя	1	2	3
7.	Співчуття	1	2	3
8.	Працелюбність	1	2	3
9.	Принциповість	1	2	3
10.	Впевненість у собі	1	2	3
11.	Фізична розвиток	1	2	3
12.	Правдивість	1	2	3
13.	Дисциплінованість	1	2	3
14.	Гордість	1	2	3
15.	Інтуїція	1	2	3

16.	Досконале володіння професійними знаннями	1	2	3
17.	Порядність	1	2	3
18.	Інше (напишіть)	1	2	3

6. Якими, на вашу думку, рисами повинен бути наділений ідеальний спеціаліст? (оберіть не більше 5-и варіантів).

1. Добре знати іноземні мови.
2. Вільно користуватися комп'ютером.
3. Виявляти ініціативу.
4. Вміти чітко виконувати накази керівництва.
5. Мати глибокі професійні знання.
6. Уміти орієнтуватися в ринкових відносинах.
7. Мати високу загальну культуру.
8. Творчо ставитися до справи.
9. Брати активну участь у науковому пошуку.
10. Діловитість.
11. Вміти знаходити спільну мову з іншими людьми.
12. Інше (напишіть) _____

7. Що для Вас буде основним мотивом трудової діяльності?

1. Необхідність забезпечення нормального життєвого рівня.
2. Створення матеріальних благ для своїх дітей.
3. Повага оточуючих.
4. Реалізація знань, здібностей.
5. Можливість бути корисним країні.
6. Зробити внесок у розвиток вітчизняного виробництва.
7. Продовжити справу батьків.
8. Інше (напишіть) _____

8. Ким Ви уявляєте себе через 15-20 років?

1. Висококваліфікованим спеціалістом.
2. Безробітним.

3. Матеріально забезпеченою людиною.
4. Всебічно освіченою людиною.
5. Людиною, яку поважають.
6. Керівником колективу, організації, фірми.
7. Політиком.
8. Власником землі, нерухомості (магазину, підприємства тощо).
9. Інше (напишіть) _____

9. Чим Ви займаєтесь у вільний від навчання час? (Дайте відповідь за кожним рядком)

№	Вид занять	Постійно	Досить часто	Рідко	Взагалі не займаюся
1	Читаю літературу	1	2	3	4
2	Відвідую кіно, театри, концерти, виставки	1	2	3	4
3	Переглядаю телепередачі, слухаю музику	1	2	3	4
4	Спілкуюсь з друзями	1	2	3	4
5	Майструю що-небудь, займаюся рукоділлям	1	2	3	4
6	Займаюся волонтерством	1	2	3	4
7	Відвідую бари, кафе...	1	2	3	4
8	Граю в азартні ігри	1	2	3	4
9	Займаюся благоустроєм житла, працюю на присадибній ділянці тощо	1	2	3	4
10	Займаюся спортом	1	2	3	4
11	Займаюся самоосвітою, відвідую бібліотеки, репетиторів тощо	1	2	3	4
12	Працюю, щоб мати гроші на власні потреби	1	2	3	4
13	Відвідую церкву, богослужіння	1	2	3	4

14. Назвіть одним словом рису, яку Ви найбільше цінуєте в людях: _____

15. Назвіть одним словом найбільш неприйнятну для Вас людську рису: _____

17. Хто для Вас є взірцем для наслідування?

1. Батько, мати.
2. Хтось із рідних.
3. Ваш учитель.
4. Історична постать.
5. Людина культури, мистецтва.
6. Літературний персонаж.
7. Кіногерой.
8. Кумир зі світу музики.
9. Телеведучий або телевізійний персонаж.
10. Політичний або громадський діяч сучасності.
11. Людина, яка досягла успіху в бізнесі.
12. Не маю взірця для наслідування.
13. Ясам собі взірець.
14. Інше (напишіть) _____

18. Що Вас приваблює у Вашому кумирі?

1. Зовнішність.
2. Одяг.
3. Манера поведінки.
4. Фізичні дані.
5. Інтелект.
6. Будова тіла.
7. Риси характеру.
8. Духовність.
9. Патріотизм.
10. Високі моральні принципи.
11. Інше (напишіть) _____

Щиро вдячні Вам за відповіді!

Методика виявлення рівня свідомості та сформованості духовної ціннісної орієнтації особистості «Здійснення бажань» (Е. О. Помиткін)

Інструкція для учасників: Уявіть себе на березі моря. Навколо теплий пісок, ласкаве сонце, плескіт хвиль...

Але ось на горизонті з'явилася темна крапка. Вона наближається до Вас. Що це? Ви придивляєтесь і бачите, що це стародавній глечик! Ви берете його в руки, уважно розглядаєте невідомі знаки та літери і, нарешті, зважуєтесь відкрити..Разом із шипінням та їдким димом із глечика з'являється справжнісінький джин (не дуже великий, приємної зовнішності).

— Я віддячу за своє звільнення, — каже він. — Я зроблю твоє життя таким, яким забажаєш! Я здійснию твої бажання, але тільки оптом: ось список життєвих цінностей, — і він подає Вам аркуш паперу. — Тобі потрібно лише пронумерувати їх за порядком зменшення. Все те, що опиниться на перших місцях буде грати головну роль у твоєму житті. Що ж стосується останніх номерів за списком — то від тривалого ув'язнення у мене склероз і я навряд-чи згадаю про них...

Список життєвих цінностей: різноманітні задоволення; сімейний добробут; соціальна справедливість; вірність; визнання та популярність; вигідний шлюб; порядок у державі; доброзичливість; влада та впливовість; слухняні діти в сім'ї; порозуміння між громадянами; допомога потребуючим; особиста безпека; спокійна старість; добробут країни; гармонія з природою.

Обробка результатів:

Для обробки діагностичних даних слід скористуватися таблицею, в якій структуровані цінності, притаманні наведеним вище рівням свідомості. Оскільки для демократичної країни типовим є поєднання національних цінностей із загальнолюдськими, в поданій таблиці вони поєднані в єдину групу соціальних цінностей (3-й та 4-й рівні свідомості). У підгрупу духовних цінностей включено вищі цінності кожного рівня, які поєднуються у свідомості та ціннісній орієнтації 5-го умовно визначеного рівня.

Проаналізувавши заповнені бланки, можемо виявити, які цінності для особистості є пріоритетними, яке місце в її ціннісній орієнтації посідають цінності духовні, а саме: вірність, доброзичливість, допомога потребуючим, гармонія з природою. Зрозуміло, що особистість з високим духовним потенціалом призначить цим цінностям одні з перших місць у загальному списку. Для тих, чия ціннісна орієнтація буде близькою до рівня егоцентризму, духовні цінності посідатимуть останні місця з 16 можливих.

Наприклад, якщо духовні цінності посідатимуть 1, 2, 3 і 4 місця за списком (досить рідкий випадок), їх сумарне місце дорівнюватиме 10. Якщо ж духовні цінності посідатимуть найнижчі місця (16, 15, 14, і 13), їх сумарне місце дорівнюватиме 58. Таким чином, чим меншим є сумарне місце групи цінностей, тим вищим є рівень їх сформованості.

Таблиця 1 Цінності, притаманні відокремленим рівням свідомості

I рівень свідомості	II рівень свідомості	III-IV рівні свідомості	V рівень свідомості
Егоцентричні цінності (споживання)	Сімейні цінності	Соціальні, загальнолюдські цінності	Духовні цінності (самовіддачі)
Різноманітні задоволення	Сімейний добробут	Соціальна справедливість	Вірність
Визнання та популярність	Вигідний шлюб	Порядок у державі	Доброзичливість
Влада та впливовість	Слухняні діти в сім'ї	Порозуміння між громадянами	Допомога потребуючим
Особиста безпека	Спокійна старість	Добробут країни	Гармонія з природою
$\Sigma 1 =$	$\Sigma 2 =$	$\Sigma 3 =$	$\Sigma 4 =$

Для кількісної обробки отриманих діагностичних даних необхідно співвіднести рейтингові місця, присвоєні духовним цінностям, з балами, отриманими при їх складанні, користуючись шкалою:

10-25 балів — високий рівень сформованості духовних цінностей; 26-42 балів — середній рівень; 43-58 балів — низький рівень.

У процесі використання методики у навчальному процесі молоді доцільно з часом здійснити повторний зріз та виявити динаміку ціннісного розвитку особистості, визначити ефективність спецкурсів, тренінгів, консультацій та інших методів, спрямованих на розвиток свідомості та формування духовної ціннісної орієнтації учнів і студентів. Результати дослідження заносять у спеціальну картку розвитку, що дозволяє надалі використовувати їх у процесі консультування учнів, батьків чи вчителів.

Якщо методика проводиться з цілим класом, отримані дані можна занести до таблиці за зразком. У представленій таблиці перша колонка цифр відповідає значущості вказаних у заголовку таблиці духовних цінностей, визначеній на початку року. Друга колонка цифр була занесена наприкінці року після проведення в гімназії психологічного колегіуму, до складу якого входили духовно орієнтовані спецкурси.

За допомогою представленої форми таблиці легко порівнювати динаміку ціннісного розвитку як кожного окремого учня, так і учнів поміж собою. З метою виявлення духовно обдарованої молоді таке порівняння може відбуватися й поміж учнями різних класів, шкіл.

Елементи гри, використані у методиці, покращують емоційний стан учнів, та активізація просторового мислення (використання епізодів з морем, літнім сонцем) викликає асоціації відпочинку, що значною мірою нейтралізує надмірне навантаження від навчальної діяльності.

Психологічна діагностика духовного потенціалу та духовної ціннісної спрямованості особистості

Ціннісна спрямованість формується у віковому вимірі особистості через декілька етапів. Спочатку маленька дитина засвоює цінності дорослих, які є для неї авторитетними. Надалі, під час «підліткового бунту» молода людина, як правило, відкидає засвоєне, оскільки механізм наслідування слабшає. Вона прагне «знайти себе», відокремитися від інших, стати самостійною особистістю, яка має власні погляди та переконання. Розвиток свідомості та самосвідомості зумовлює самостійне формування власної системи цінностей, яка може співпадати із засвоєною в дитинстві, а може вступати з нею у протиріччя. Актуалізація духовного потенціалу спрямовує особистісні цінності до певної вищої межі, яку людина може досягнути та зрозуміти на даний період життя. Таким чином вивчення духовної ціннісної спрямованості дозволяє опосередковано визначати духовний потенціал особистості.

Методика «Духовний потенціал особистості» призначена для виявлення трьох найважливіших характеристик духовного розвитку:

- духовного потенціалу, який інтегрує вольові якості характеру та духовну спрямованість особистості;
- розподілу духовного потенціалу в структурі особистості (у підструктурах спілкування, спрямованості, характеру, самосвідомості, досвіду, інтелекту та психофізіології);
- орієнтації особистості на духовні цінності: гуманістичні, естетичні, екологічні, цінності пізнання, самовдосконалення та самореалізації.

Окрему шкалу призначено для виявлення відповідальності як одного з важливих критеріїв духовного розвитку особистості. Двовимірна шкала відвертості, застосована в методиці, побудована:

- а) за принципом порівняння ідентичності відповідей на запитання, однакові за змістом, але різні за формою;

б) за принципом підрахунку позитивних відповідей на некоректні запитання і твердження.

Теоретичною основою методики є психологічна структура особистості з високим духовним потенціалом, до складу якої включені 125 особистісних якостей і здібностей. Методика є ефективною для вікової категорії, починаючи від 14-16 років.

Інструкція для учасників: Виберіть найбільш прийнятні для Вас відповіді серед запропонованих варіантів (а, б, в чи г) і окресліть відповідну літеру в таблиці на аркуші для відповідей (табл. 2.2.). Якщо жоден варіант відповіді Вас не задовольняє, пропустіть запитання. Намагайтеся відповідати вдумливо та об'єктивно, пригадуючи свої вчинки та поведінку.

1. Свій особистий час я із задоволенням присвячую:

а) участі у захоплюючих іграх, змаганнях; б) подорожам та екскурсіям; в) спілкуванню з людьми, які потребують моєї підтримки, допомоги; г) придбання нових речей, предметів.

2. Справжнє задоволення я отримую від спілкування на теми:

а) про фінанси й економіку; б) про політичні події; в) про прекрасне та досконале в природі, мистецтві, людях; г) про сучасну техніку.

3. Люди, які часто спілкуються з природою, рослинами чи птахами, як правило:

а) дивні; б) мають багато вільного часу; в) близькі мені за духом; г) мають труднощі в спілкуванні з людьми.

4. Для успішного створення родини, насамперед, необхідно:

а) мати достатній досвід; б) знати себе; в) мати план; г) виховуватися в порядній родині.

5. Коли в книгах, фільмах чи реальному житті я зустрічаю людей, які досягли високого ступеня мудрості й досконалості:

а) я дивлюся на них об'єктивно, розцінюючи як переваги, так і недоліки;

б) я усвідомлюю внутрішню єдність з ними; в) я розумію, що в нашому світі практичність важливіша від ідеалізму; г) такі люди мені не зустрічалися.

6. У ході спілкування в колективі я намагаюся підтримувати атмосферу доброзичливості, порозуміння та взаємодопомоги:

а) скоріше так; б) важко сказати; в) це не про мене; г) такого досвіду не маю.

7. Мої близькі та знайомі знають, що свої обіцянки я не виконую:

а) у край рідко; б) тільки у випадках, коли виконати обіцяне важко; в) досить часто; г) постійно.

8. Обираючи собі друзів, я розмірковую, насамперед:

а) щоб на них можна було покластися; б) щоб вони були веселими; в) щоб вони були розумними; г) щоб були добре забезпеченими.

9. Я точно знаю, в яких професіях можу краще реалізувати свої здібності й таланти:

а) так; б) поки що не знаю; в) не думав про це; г) вважаю, це неможливо передбачити.

10. У книгах і фільмах про життя видатних особистостей мені цікавіше за все довідатися про життєвий шлях:

а) успішних бізнесменів, фінансистів; б) філософів і мудреців, які досягли високого рівня досконалості; в) видатних полководців і політиків; г) відомих артистів кіно, театру.

11. У вільний час я віддаю перевагу читанню:

а) гостросюжетних детективів; б) книг, що допомагають у самопізнанні; в) романів про кохання; г) книгами не цікавлюся.

12. Коли поблизу немає смітника, я можу тривалий час носити із собою непотрібні папірці:

а) ні; б) так; в) я завжди заздалегідь планую, куди їх викину; г) важко пригадати.

13. Одним із найважливіших завдань свого життя вважаю:

а) зберігати та створювати прекрасне; б) досягати успіху в кар'єрі; в) домагатися матеріального добробуту для себе й близьких; г) отримувати незабутні враження від подій.

14. Найбільше задоволення я одержую від:

а) зустрічі з людиною, яка потребує моєї уваги, турботи; б) подорожей цікавими місцями; в) участі в розважальних заходах; г) придбання нових речей.

15. У повсякденному житті я намагаюся не порушувати загальнолюдських принципів співіснування (не вбий, не вкради, не кажи неправди, не заздри, не зраджуй і т.д.):

а) це занадто складно; б) хочеться — як краще, а виходить — як завжди... в) ніколи не порушував; г) намагаюся і мені це вдається.

16. Прагнення до порядку, гармонії є однією з важливих якостей моєї особистості:

а) вважаю, є інші, більш цінні якості; б) я себе погано знаю; в) ця якість виявляється епізодично; г) так, і це не тільки моя думка.

17. Коли ми з компанією вирушаємо з лісу після пікніка:

а) намагаюся, щоб після нас у лісі було чисто; б) надаю роль «охоронця природи» іншим; в) після нас ніколи не залишається сміття; г) вважаю, що природа повинна сама себе очищувати.

18. Щодня я намагаюся прикладати хоча б невеликі зусилля, щоб дізнаватися нове про себе, про природу людини:

а) це так; б) не маю відповідної літератури; в) мої інтереси лежать в іншій галузі; г) на це бракує часу.

19. У повсякденній поведінці мені властиво дотримуватися основних загальнолюдських принципів:

а) скоріше так; б) скоріше ні; в) залежить від ситуації; г) нерідко бажання розходяться з дійсністю.

20. Розпочаті коли-небудь справи я найчастіше:

а) відкладаю, щоб зібрати більш повну інформацію і все обміркувати; б) завершую самостійно; в) заміняю більш цікавими й актуальними; г) передоручаю іншим.

21. Важко не помітити, що старанність є однією з важливих рис мого характеру:

а) скоріше важко це помітити; б) так, і це не тільки моя думка; в) є інші якості більш цінні та яскравіше виражені; г) я себе занадто погано знаю.

22. На мій погляд, люди повинні усвідомлювати відповідальність:

а) тільки за себе; б) за вчинки своїх дітей; в) за коханих і близьких; г) за людство в цілому.

23. Вважаю, що мені вдалося (б) реалізувати себе, перш за все:

а) як жінці або як чоловіку; б) як матері або батьку; в) як громадянину; г) як духовній особистості.

24. Небажані властивості моєї особистості мені вдається перетворити:

а) у значній мірі; б) поки не вдається; в) важко відповісти; г) таких властивостей не існує.

25. Для придбання мудрості головне:

а) уміння бачити помилки інших; б) усвідомленість у житті; в) велика кількість пережитих подій; г) довголіття.

26. Відчуття єдності з усім живим для мене:

а) не зрозуміле; б) природне; в) невідоме; г) підозріле.

27. Намагаюсь навіть серед метушні помічати й цінувати прекрасне: блакитне небо, посмішку дитини:

а) так, і це надає життєвих сил; б) ні, естетика мене не надихає; в) згадую про це рідко; г) краще не відповідати.

28. На своєму життєвому шляху я намагаюся:

а) допомагати людям, які мені симпатичні; б) допомагати усім, хто дійсно потребує моєї допомоги; в) допомагати своїм рідним і близьким; г) допомогти самому собі.

29. Трапляється, що люди дякують мені за вчинки і справи, яких я не можу не робити:

а) так, часто; б) іноді; в) не можу пригадати; г) такого не буває.

30. У колі моїх друзів і знайомих переважають люди, які вміють цінувати, насамперед:

а) гармонію, красу, мистецтво; б) можливість добре попрацювати і добре відпочити; в) корисні зв'язки; г) фінансові досягнення.

31. Я відчуваю внутрішній дискомфорт, коли бачу, що хтось спричиняє шкоду природі, забруднює екологію:

а) так, дійсно; б) подібних відчуттів не маю; в) таке бувало тільки в дитинстві; г) подібних фактів не спостерігав.

32. Щоб найбільш цінні думки не були втрачені, я викладаю їх у письмовій формі (замітки в блокноті, щоденнику, вірші, листи тощо):

а) більше покладаюся на пам'ять; б) роблю це досить часто; в) пишу у випадку крайньої необхідності; г) вважаю, на це немає часу.

33. У результаті роботи над собою мені вдалося зменшити частину своїх негативних якостей:

а) так, дійсно; б) не вдалося; в) не знаю; г) таких якостей не було.

34. Свій особистісний потенціал я застосовую в житті:

а) не значною мірою; б) досить рідко; в) значною мірою; г) важко оцінити.

35. Не можу бути байдужим, коли з кимось поводяться несправедливо:

а) так, коли несправедливість стосується й мене особисто; б) коли несправедливо поводяться з близькими мені людьми; в) коли спостерігаю будь-яку несправедливість; г) вважаю, що спокій на душі важливіший.

36. Відповідальність людини виявляється, насамперед:

а) в умінні зрозуміти та правильно викласти сутність виконуваної роботи; б) у її бажанні виконувати необхідні завдання; в) в умінні виконувати роботу якнайкраще; г) в умінні гідно відзвітуватися про виконану роботу.

37. Близькі люди помічають, що багато подій я передбачаю заздалегідь:

а) так; б) ні; в) може, і помічають, але мені про це невідомо; г) важко відповісти.

38. Щоб краще запам'ятати складну та значиму інформацію, я зазвичай:

а) співвідношу її з певними принципами і законами буття; б) повторюю її якнайчастіше; в) згадую події, пов'язані з її отриманням; г) пригадую людей, які повідомили про неї.

39. У багатьох подіях і явищах мені подобається знаходити й розкривати внутрішній зміст, справжні причини, що не лежать на поверхні:

а) так; б) рідко; в) ні; г) не симпатизую занадто допитливим людям.

40. Пізнання себе приводить людину:

а) до виникнення почуття своєї віддаленості від інших; б) до нав'язливих думок про свою недосконалість; в) до усвідомлення своєї єдності з іншими; г) до виникнення почуття безпорадності.

41. Протягом дня я намагаюся, щоб мої думки були піднесеними та корисними:

а) так, і мені це вдається; б) слідкувати за думками не встигаю; в) залежно від ситуації; г) протягом дня мені не до думок.

42. Коли я виявляюся свідком суперечки, мені легко зрозуміти:

а) того, хто правий більшою мірою; б) у чому кожен не правий; в) точку зору кожної зі сторін; г) те, у чому обидві сторони недостатньо інформовані.

43. Щоб не нашкодити собі та людям, бажання й емоції, що можуть бути недоречні, я частіше:

а) приховую; б) задовольняю; в) ігнорую; г) спрямовую в прийнятне русло.

44. Щоб підтримувати у формі своє тіло, я використовую природні методи самооздоровлення:

а) так, використовую; б) ні, я більше довіряю медицині; в) на це не завжди є час і можливості; г) моє тіло і так завжди у формі.

45. У харчуванні я дотримуюся принципів:

а) часткового або повного вегетаріанства; б) принципу «смачного багато не буває»; в) принципу «корисно все, чого хочеться»; г) принципу економії.

46. Плануючи події, зустрічі, розпорядок дня, я враховую особливості свого організму, темпераменту:

а) життя занадто складне, щоб усе врахувати; б) враховував би, якби знав; в) намагаюся, але не виходить; г) в основному, так.

47. У повсякденному житті я приділяю час удосконаленню своїх фізичних можливостей:

а) ні, навіть не намагаюся; б) намагаюся, але не виходить; в) важко відповісти; г) так, намагаюсь.

48. З огляду на природні особливості кожного в моїй родині, я підтримую атмосферу гармонії та порозуміння:

а) це мені вдається; б) якщо чесно, то не дуже; в) такого завдання не ставлю; г) у моїй родині завжди гармонія та порозуміння.

49. Здоровий спосіб життя для мене є нормою:

а) так; б) поки ще маю шкідливі звички; в) вітаю це в інших; г) вважаю, що це не принципово.

Обробка результатів тестування:

Обробку результатів тестування слід починати з визначення рівня відвертості. Для цього підрахуйте кількість розбіжностей між відповідями на запитання. Кожна розбіжність дорівнює 1 балу.

1в — 14а	15г — 19а
2в — 10б	17а — 31а

Потім додайте до отриманої суми кількість збігів у відповідях на запитання: 12в, 17в, 24г, 48г. Відвертість відповідей вважається недостатньою, якщо загальна кількість балів виявиться більше 4. Такий результат пояснюється навмисним небажанням відповідати відверто або неспроможністю в даний момент давати адекватні відповіді.

Для визначення потенціалу духовного розвитку скористайтеся таблицею. Підрахуйте суми збігів відповідей з виокремленою літерою у стовпчиках таблиці, оцінюючи кожен збіг у 1 бал. Потенціал духовного розвитку визначається шляхом складання отриманих показників за всіма підструктурами особистості. Результат оцінюється окремо для дорослих і підлітків, які не мають достатнього досвіду та можливостей самореалізації.

Шкала оцінки для дорослих: 38-49 балів — високий потенціал; 25-37 — середній; 12-24 — недостатній; до 12 балів — низький.

Шкала оцінки для підлітків: 25-37 балів — високий рівень; 12-24 — середній; до 12 балів — низький.

Для визначення перспективних напрямів подальшого духовного розвитку проаналізуйте за допомогою таблиці показники духовного потенціалу, що містяться в кожній із наведених підструктур особистості. Наближення до максимального показника (7 балів) свідчить про виразність духовного потенціалу в даній підструктурі. Низький потенціал свідчить про необхідність розвитку відповідної підструктури. Наприклад, низький потенціал у підструктурі «спілкування» свідчить про необхідність звернути увагу на коло спілкування, удосконалити форми духовного спілкування .

Для визначення домінант духовної ціннісної орієнтації особистості, користуючись таблицею, підрахуйте кількість збігів відповідей у кожному рядку (по горизонталі) і занесіть отриману суму в останній стовпчик таблиці. Найбільша кількість балів у рядку дорівнює 7 і свідчить про найвищий рівень відповідної ціннісної спрямованості.